

Kristina Jelinčić

Rustična vila na Bunjama kod Novog Sela na otoku Braču

Kristina Jelinčić
HR, 10 000 Zagreb
Institut za arheologiju
Ulica grada Vukovara 68
kristina.jelincic@public.carnet.hr

UDK: 904: 728.84 (497.5 Brač) "652"

Stručni rad

Primljeno: 7. 4. 2005.

Prihvaćeno: 25. 4. 2005.

U radu se govori o rimskoj rustičnoj vili smještenoj na sjeveroistočnom dijelu otoka Brača, nedaleko od Novog Sela, na predjelu Bunje. Raspravlja se o zemljopisnom položaju lokaliteta, zastupljenosti u literaturi, zatečenom stanju i sadržajima lokaliteta. Na lokalitetu uz tragove poljoprivredne djelatnosti autorica prepoznaje i tragove klesarskog obrta. Nadalje se raspravlja pitanje kontinuiteta naseljenosti od prvih stoljeća nakon Krista, pa sve do u srednji vijek. U radu se objedinjuju do sada poznate činjenice o tom lokalitetu kao i sve one nove, prikupljene prilikom autoričina terenskog istraživanja.

Ključne riječi: Bunje, rustična vila, Silvan, Brač

Uvod¹

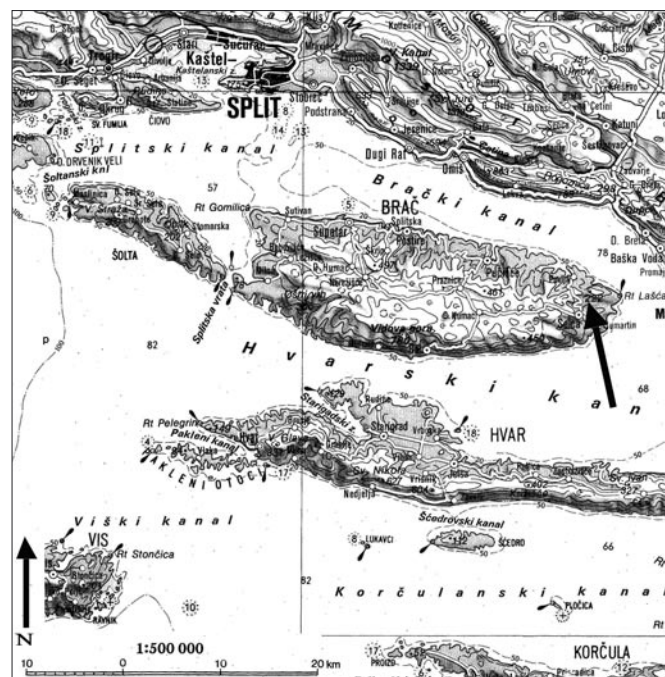
Od sukoba s Teutom godine 229. pr. Kr. Rimljani su sve više prisutni na našim prostorima, češći su njihovi sukobi s Ilirima, a povećava se i njihovo zanimanje za ovaj prostor. To je razdoblje od 3. st. pr. Kr. do 1. st. po. Kr.,² za koje iz prva dva stoljeća prije Krista postoji veliki broj nalaza, a od Augustova vremena sve je veći broj naselja i rustičnih vila. Kako se iz velikih naselja taj prostor nije u potpunosti mogao kontrolirati, što se posebice odnosi na otoke i udaljena područja, rustične vile su u svakom slučaju bile dobrodošle, kao svojevrzne nadzorne točke, jer su se preko tog osobitog načina posvajanja prostora³ Rimljani lakše širili među domaće stanovništvo i tako ga lakše romanizirali. Rustične vile bile su od velikog značenja za kolonije zbog toga što su ih hranile, te je među njima postojala ravnoteža i uspostavljane su neraskidive međusobne veze.⁴

Tijekom 2. i 1. st. pr. Kr. Rimljani su sve češće dolazili na istočnu obalu Jadrana i upoznavali se s njezinim prirodnim i gospodarskim osobinama. S vremenom se razvija trgovina, o kojoj svjedoče i rani importi. Sam obalni pojas vrlo je rano pao pod jak utjecaj Rima.

Na otoku Braču velik je broj rimskih lokaliteta, od kojih se veći dio može pripisati rustičnim vilama. One su različita karaktera, a nekoliko ih se izdvaja veličinom, odnosno površinom koju zauzimaju, te količinom nalaza i uvezenom keramikom. Bunje su sigurno najveći i najbogatiji lokalitet takvog tipa na otoku Braču. Uz njih, među najznačajnije lokalitete istog tipa spadaju: Zlatni rat u Bolu, Luke kod Supetra, Lovrečina, Žalo kod Selaca, Rt sv. Nikole kod groblja u Supetru, Sv. Jadre kod Nerežišća, Murvica, Njivica kod Podhuma, Njivice kod Selaca, Stomorica, Mladinje brdo iznad Pučišća, Bunje kod Sv. Stjepana u Pučišćima, Oklade kod Pučišća.

Smještaj lokaliteta i kontinuitet nastavanja u njegovoj bližjoj okolini

Lokalitet Bunje nalazi se na istočnom dijelu otoka Brača, na rubu plodnog polja Vejak (ili Veljak), na mjestu gdje se teren blago penje prema brdu Velo Gračišće (karta 1, sl. 1-2). Površina polja je 15 000 metara četvornih, a sam lokalitet nalazi se na nadmorskoj visini od 80 metara.⁵ Polje se prostire u pravcu istok - zapad, a Velo Gračišće se nalazi sjeverno od njega i štiti ga od bure; kako je lokalitet smješten na njegovoj južnoj strani, uvijek je izložen suncu (sl. 1 i 2). Osim velikog polja koje je jedno od najplodnijih⁶ na otoku Braču, u blizini se nalazi luka Vošćica, jedina zaštićena luka istočno od Povalja koja je mogla služiti kao pristanište. Druge uvale na tom području imaju strme i kamenite obale i nepovoljne

Karta 1.

su za pristajanje brodova. Ovdje je važno napomenuti kako se Vošćica kao toponim može dovesti u vezu s pojmovima "prijevoz" i "brodarica".⁷

Takav položaj ne iznenađuje i karakterističan je za rustične vile na istočnoj obali Jadrana: lokalitet je smješten na rubu plodnog polja, na blagoj padini brežuljka koji ga štiti od vjetra, u blizini obale i zaštićene luke kao prometnice.⁸

Najbliže naselje na Braču je Novo Selo.

Na samom lokalitetu postoje nalazi iz rimskoga i starokršćanskog vremena, a u bližjoj okolini postoje nalazi iz prapovijesti, antike i srednjeg vijeka.

Velo Gračišće, brdo sjeverno od Bunja, dominantna je prapovijesna utvrda koja se nalazi na platou od 6600 metara četvornih, na nadmorskoj visini od 218 m. Gradina je bila ovalno utvrđena suhozidom sa zapada, istoka i sjevera u dužini od oko 120 m, a s južne strane nalazila se strma litica visoka 7 m, pa ondje nije bilo potrebno graditi bedem. U dužini od 20 m zid je sačuvan u visini od oko 4 m. S gradine se pruža pogled na cijeli Brački kanal, što je pružalo mogućnost kontrole plovidbe. Također postoji i vizualni kontakt sa Škripom, koji je u prapovijesti bio vrlo značajno naselje.⁹ Na Velom Gračišću nalazi se manja količina ulomaka antičke keramike.¹⁰

Rimska keramika pronađena je na Vejku, 500 m jugoistočno od Bunja, zatim na položaju Naplove, na kojem se nalazi i manja koncentracija kasnohelenističke keramike. Kasnohelenistička keramika nalazi se i u Vošćici.¹¹

¹ Rad je dopunjena i izmijenjena diplomatska radnja autorice teksta, obranjena na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 5. srpnja 2001. godine.

² Zaninović 1976, str. 169.

³ Matijašić 2000, str. 463.

⁴ Matijašić 1988, str. 13; Matijašić 2000, str. 461.

⁵ Stančić i drugi 1999, str. 110-112.

⁶ Bulić 1954, str. 189.

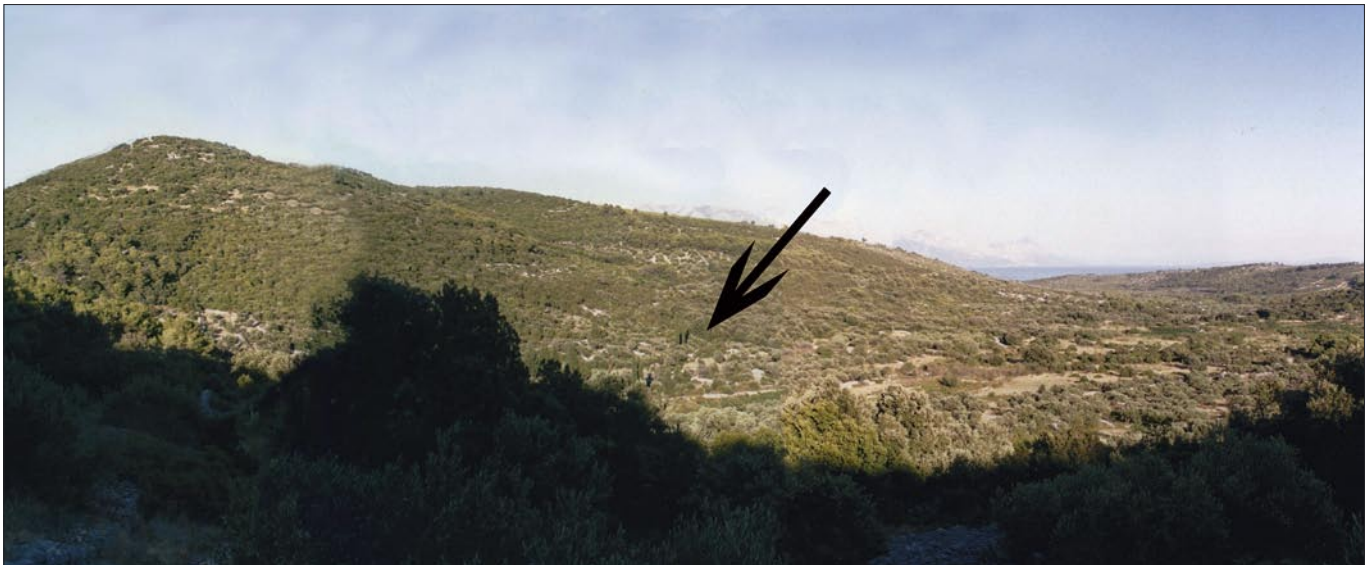
⁷ Šimunović 1986, str. 59.

⁸ Zaninović 1968, str. 358-359.

⁹ Faber, 1975, str. 97-99; Protić 1983, str. 20-21; Faber, Nikolanci 1985, str. 1-2

¹⁰ Vrsalović 1960, str. 47; Stančić i drugi 1999, str. 5

¹¹ Stančić i drugi 1999, str. 110-113

Slika 1.

Na obroncima Velog Gračišća u srednjem je vijeku postojalo naselje Podgračišće, poznato iz Povaljske listine. Mještani Novog Sela, najbližeg naselja, nisu čuli za položaj koji se tako zove. U Povaljskoj listini Podgračišće se spominje uz druge položaje, npr. Gračišće, Vejak, Voščicu i Bunje, koji se spominju u kontekstu imanja samostana u Povljima.¹² Podgračišće spominje i Dujam Hranković godine 1405., kad u svojoj kronici nabraja bračka naselja.¹³ U apostolskoj vizitaciji iz godine 1579. to se naselje više ne spominje, pa se može zaključiti da nije doživjelo kraj 16. st., nego je raseljeno prije toga.¹⁴ Nakon raseljavanja njegovi stanovnici naselili su današnja naselja Povlja i Selca.¹⁵ Za Podgračišće se pretpostavlja da je kao srednjovjekovno naselje nastalo iz kasnoantičkog naselja koje se ondje razvilo na temeljima rustične vile. Prema nekim autorima, to je upravo bilo na istome mjestu.¹⁶

Osvrt na literaturu o Bunjama

Brački kroničar Andrea Ciccarelli godine 1802. u svojem djelu *Osservazioni sull'isola della Brazza e sopra quella nobilità*, na mjestu gdje govori o rimskom razdoblju, navodi utvrđena mjesta ili citadele i u tom kontekstu spominje Bol i Bunje. Za same Bunje kaže kako se nalaze na podnožju Gračišća, kod polja Pojanica. Opisuje lokalitet i navodi da se ondje mogu vidjeti temelji zidova, svodovi, podzemni hodnici i urne, koje uspoređuje s urnama iz Škripa.¹⁷

¹² Vrsalović 1968, str. 115.

¹³ Hranković 1977, str. 8, 19.

¹⁴ Jutronić 1933, str. 65.

¹⁵ Šimunović 1972, str. 113.

¹⁶ Ostojić, 1934, str. 38; Jutronić 1950, str. 9; Vrsalović 1968, str. 111; Zekan 1992, str. 9-20.

¹⁷ Ciccarelli 1982, str. 43.

Potanji opis Bunja daje Bulić.¹⁸ Polazi od sarkofaga, koji povezuje sa salonitanskim sarkofazima i zamjećuje jednog s Kristovim monogramom, o kojem će se i kasnije u literaturi dosta pisati. Navodi kako su dva sarkofaga poklonjena, jedan Arheološkome muzeju u Splitu, a drugi nekom u Beču, ne govoreći točno kome. Opisuje i nalaz željeznog klina za lomljenje kamena. Budući da se na terenu danas može vidjeti jedan napola obrađeni poklopac, može se zaključiti da su se na tom mjestu obrađivali sarkofazi; kako je navedeni sarkofag od lokalnog kamena, vjerojatno se negdje u blizini brao kamen. Na temelju sarkofaga s Kristovim monogramom, Bulić iznosi pretpostavku da je lokalitet bio nastanjen i u starokršćansko vrijeme. To potkrepljuje podatkom o padu Salone, nakon kojeg se stanovništvo razbježalo na otoke, pa se povećao i broj žitelja na Braču.

Pišući o Povaljskoj listini, Ivan Ostojić govori i o imanjima povaljske opatije koja se spominju u Listini.¹⁹ Tako se u 9. retku spominju Bunje. Prema Ostojiću, radi se o razvalinama staroga grčkoga grada i poslije rimske rustične vile. Na isto mjesto on smješta i srednjovjekovno naselje Podgračišće. Na Bunjama zamjećuje sarkofage, reljefne ukrase, prelomljene stupove, obrađeno kamenje, ulomke keramičkih predmeta, tijesak i grobove u kojima su pronađeni metalni predmeti i novac. Spominje kamenom presvođenu kuću i mozaike te pretpostavlja da se radi o hramu. Također spominje spomenike starokršćanskog obilježja, a vjerojatno misli na sarkofag s Kristovim monogramom. Tvrdi da se na Gračišću nalazila utvrda ovog naselja, a da je u Voščici bila njegova luka.

Cvito Fisković spominje cisternu, koju uspoređuje s cisternom na Zlatnom ratu u Bolu, zatim mlinski kamen, mozaik i starokršćanski sarkofag te spominje tragove poganskoga kulta. To se, pretpostavljam, odnosi na stup s uklesanim likom jarca i rukom koja drži siringu, a lik boga Silvana je otklesan.²⁰

¹⁸ Bulić 1914, str. 105-106.

¹⁹ Ostojić, 1934, str. 38, 41, 52; Ostojić 1968, str. 29-30.

²⁰ Fisković 1940, str. 25.

Slika 2.

Andre Jutronić govori kako je na Braču moralo postojati rimsko naselje u nekom obliku, te u tom kontekstu spominje položaj *Bunje* s rustičnom vilom. Na položaj *Bunja* i on smješta srednjovjekovno naselje Podgračičće.²¹

Dasen Vrsalović opisujući *Bunje* govori o piscini na *Bunjama* i uspoređuje je s cisternom u *Bolu*. U vrijeme nastanka Vrsalovićeva teksta svod cisterne u *Bolu* bio je još dijelom sačuvan, dok su danas sačuvani samo njezini ruševni zidovi. Na *Bunjama* se nalaze dvije cisterne, od kojih veća ima dimenzije 6 x 5.18 m i bolje je sačuvana. Po cijelom terenu Vrsalović primjećuje zidove, od kojih su neki polukružna tlocrta. Unutar arhitekture nalazi mozaike, tegule, keramiku, tijesak, grobove i sarkofage. Na jednom sarkofagu uočava starokršćanski motiv i iz toga izvodi zaključak o kontinuitetu života na tom dijelu otoka.²² Stup na kojemu je prikazan jarac, i on dovodi u vezu sa *Silvanovim* kultom. Kad je pisao o njemu, stup se nalazio u gomili na samom lokalitetu. Osim starokršćanskog sarkofaga s *Kristovim* monogramom Vrsalović spominje i druge sarkofage, bez simbola i ukrasa. Po njegovu mišljenju, vlasnik nije stalno boravio u vili.

Marin Zaninović²³ navodi što se sve nalazi na *Bunjama*: vila, cisterne, tijesak, stup s prikazom boga *Silvana*, grobovi, keramika, opeka, mozaici, a *Bunje* spominje u kontekstu smještaja rustičnih vila na našoj obali i navodi ih kao jedan od tipičnih primjera za položaj takve vrste lokaliteta.

Petar Šimunović u *Toponimiji otoka Brača* spominje *Bunje* kad govori o naseljima čije je nazivlje "odraz društvenog života u toponimiji". Potanje tumači taj naziv kao "spomen na stara zdanja i obitavališta".²⁴ Značenje dovodi u vezu s arbanaskom riječi '*bun*', što znači koliba. Unatoč neslavenskom podrijetlu, riječ prema

toponomastičkom shvaćanju ima hrvatsko značenje. Nabraja i nalaze s tog lokaliteta.²⁵

Petar Skok je mišljenja da su *bunje* poluromanski toponim te da je naziv hrvatska izvedenica od domaćih romanizama.²⁶

O sarkofazima na Braču opširno piše Igor Fisković, koji potanko opisuje sarkofag s *Kristovim* monogramom s *Bunja*²⁷ i datira ga u kasno 5. stoljeće.

U *Vodiču otoka Brača* Petar Šimunović govori o rimskom naselju, najprije poganskom, a zatim starokršćanskom. Spominje tragove rustične vile, cisternu, grobove i sarkofage, dijelove kipova, tijesak, mozaike, tegule i keramiku.²⁸

Vanja Kovačić spominje *Bunje* i opisuje zidove rustične vile s ostatcima cisterne i tijeska za masline. Navodi i sarkofag s *Kristovim* monogramom.²⁹

U *Zborniku radova o Sumartinu* M. Zekan spominje gospodarski kompleks. Pretpostavlja da je na mjestu rustične vile bilo i srednjovjekovno naselje Podgračičće.³⁰

Skupina arheologa je prilikom obilaska otoka Brača vezanog za Projekt *Jadranski otoci* obišla i *Bunje*.³¹ Pronađeni su fragmenti amfora, kućnog posuđa, pithosa, *terrae sigillatae*, kockica mozaika (*tesserae*) i žbuke, crno-bijele i crveno obojane. Spominju cisternu, tijesak, grobove, sarkofage i stup s otklesanim prikazom boga *Silvana*. Istraživanje je objavljeno godine 1999.,³² i ponovno 2004. godine.³³

Rimska rustična vila i naselje

Na *Bunjama* dominiraju nalazi iz rimskog razdoblja. Ondje se nalazio gospodarski kompleks, tj. rustična vila, a pretpostaviti je da se na tome mjestu, vjerojatno u kasnoj antici, razvilo i naselje. To ne iznenađuje s obzirom na plodno polje na čijem je rubu gospodarski kompleks bio podignut, a od velike je važnosti i kamen koji se i danas bere na ovom području. U podnožju *Gračičća* nalazi se vrlo plodna crnica, a posred polja isto tako plodna crvenica. Klimatski uvjeti povoljni su za život i poljodjelstvo, jer je položaj zaštićen od vjetera i izložen suncu, te ima izlaz na more, s dobrom i zaštićenom lukom. Uvala *Vošćica*, kako je već istaknuto, jedina je luka na ovom području, istočno od *povaljske* luke, u koju se može pristati, jer je obala na drugim mjestima stjenovita, vrlo strma i posve nepristupačna.

²⁵ Šimunović 2004, str. 27, 49, 123.

²⁶ Skok 1950, str. 178.

²⁷ Fisković 1981, str. 105-142; Fisković 1996, str. 121.

²⁸ Šimunović 1987, str. 99, 101.

²⁹ Kovačić 1994, str. 90.

³⁰ Zekan 1992, str. 9-20.

³¹ Stančić i drugi 1999, str. 1-247.

³² U časopisu *British Archaeological Reports, International Series* objavljen je tekst na engleskom jeziku; Stančić i drugi 1999.

³³ Tekst je za to izdanje preveden na hrvatski i dopunjen novim detaljima; Stančić i drugi 2004, str. 3-238.

²¹ Jutronić 1950, str. 8-9.

²² Vrsalović 1960, str. 75-76.

²³ Zaninović 1968, str. 358-359, 366.

²⁴ Šimunović 1972, str. 225, 238, 241; Šimunović 2004, str. 27, 49, 123, 127.

Slika 3.

O poljodjelskim značajkama lokaliteta svjedoči i tijesak za masline (sl. 3). Nekoć je bio polegnut na tlo, ali je sada podignut kako bi vlasnik dobio što više obradiva tla. Na tijesku je oštećenje, nastalo također nedavno, zbog lova na ptice.³⁴ Promjer tijeska je 2 metra.

Na uzvišenom položaju u odnosu na cijeli lokalitet nalaze se dvije cisterne i Lokva. Na taj način riješen je problem vodoopskrbe. (Na Braču nema nadzemnih tokova osim manjih izvora kod Bola. Povremeni se izvori nakon većih oborina javljaju u zaljevima, ali sve je to nedostavno za redovitu vodoopskrbu. Taj se problem u prošlosti rješavao skupljanjem kišnice u gustirnama, pjoverima, koritima i lokvama. Bilo je to od osobite važnosti za stočarstvo, pa je tako sagrađeno oko 20 lokvi i 200 kostirni i korita.³⁵) Unutrašnjost veće cisterne zatrpana je urušnim kamenjem i granjem, ali se na unutrašnjoj strani ipak može zamijetiti vodootporna žbuka i početak bačvastog svoda koji je natkrivao cisternu. Svod je uništen jer su se njegove kamene ploče uzimale za gradnju poljskih kućica. Sačuvan je kanal na zidu koji spaja dvije cisterne. Zbog kamenja i granja kojima su cisterne zatrpane, ne može se odrediti njihova dubina. Dužina sjevernog zida veće cisterne iznosi 7,5 metara, a dužina manje cisterne je 7 metara.

Lokva je usječena u južni obronak Gračišća, elipsoidna je oblika, a dimenzije su joj 16 x 10 metara. Sa zapadne, južne i dijelom istočne strane nalazio se zid (sl. 4) koji je zatvarao Lokvu. S južne strane zid je bio najjači, a čine ga tri zida prislonjena jedan uz drugi. Onaj s unutrašnje strane bio je obložen vodootpornom žbukom. Srednji i vanjski zid služio je vjerojatno kao ojačanje, koje je moralo postojati zbog velike količine vode koja bi se ondje nakupila. Ukupna debljina zida na tom mjestu je oko 180 centimetara. Od Lokve prema središnjem dijelu lokaliteta, u pravcu sjever-jug pruža se zid širine 60 centimetara, u kojem je

Slika 4.

na nekim mjestima sačuvan kanal. U stijeni oko Lokve uklesani su kanali radi skupljanja kišnice koja se slijevala u Lokvu.

Po cijelom lokalitetu nalaze se brojni ožbukani zidovi; na nekima se vide tragovi crvene³⁶ i plave boje. Jedan takav zid nalazi se sjeverno od cisterni i pruža se u pravcu istok-zapad, a sačuvan je u visini od jednog metra. Neki od sačuvanih zidova su polukružna oblika, a među zidovima po većem dijelu lokaliteta nalaze se kockice mozaika (*tesserae*) bijele boje.

Na lokalitetu je pronađen stup na kojemu je prikazan jarac (sl. 5), a iznad njega je ruka sa siringom. Kako su to atributi boga Silvana, u literaturi je prihvaćeno da je na otklesanom dijelu stupa bio prikazan bog Silvan. Silvan je božanstvo štovano među Ilirima, no nije poznato kako su ga Iliri točno zvali i kako ga se predstavljalo u predrimskom razdoblju. S dolaskom Rimljana to je božanstvo poistovjećeno s italjskim božanstvom Silvanom. Kako je Silvan bio čuvar šuma, pašnjaka i stoke, među Ilirima je bio iznimno štovan (izvor njihova gospodarstva bilo je stočarstvo), a njegove posvete i prikazi najrašireniji su na području Dalmata.³⁷ Najvjerojatnije je da se to božanstvo u različitim krajevima nazivalo različitim imenima, za što postoje neke naznake u epigrafskim spomenicima.³⁸ Tako se na području Topuskoga to božanstvo najvjerojatnije zvalo *Vidasus*.³⁹ Silvan se prikazivao u dvije inačice: kao *Silvanus domesticus*, gdje je prikazivan kao mlađi muškarac, potpuno odjeven, u hlačama i s plaštem preko lijeve ruke u kojoj drži granu s lišćem i plodovima, dok u ispruženoj desnoj ruci drži ratarski nož. *Silvanus silvestris* prikazivan je kao nag, rogat starac jarećih nogu i bujne brade. U lijevoj ruci drži *pedum* (pastirski štap), u desnoj, uz tijelo, sviralu *siringu*. Potonja je inačica vrlo srodna prikazima grčkoga Pana.⁴⁰ Kako je bio

³⁴ Informaciju sam dobila od Ivce Škrpace, vlasnika zemljišta.

³⁵ Bulić 1954, str. 192, 193.

³⁶ Stančić i drugi, 2004, str. 110.

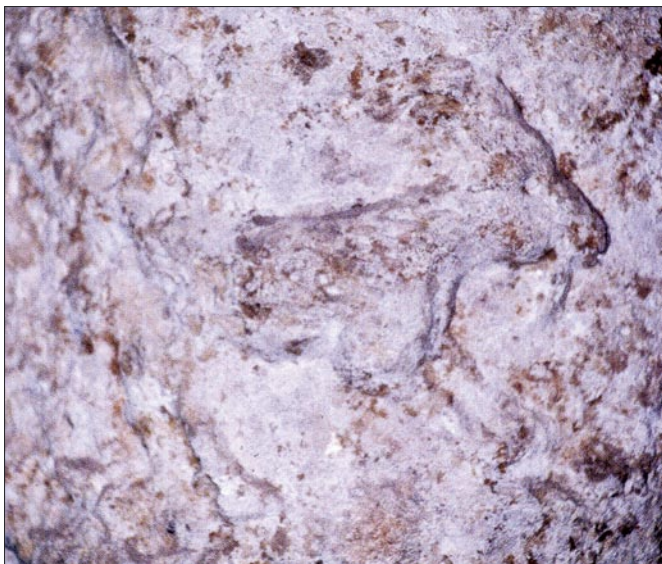
³⁷ Rendić-Miočević 1989, str. 469.

³⁸ Rendić-Miočević 1989, str. 464.

³⁹ Stipčević 1989, str. 154.

⁴⁰ Rendić-Miočević 1989, str. 513.

Slika 5.

prikazan Silvan s *Bunja*, ne može se ustvrditi, jer je stup odveć oštećen. Štovanje ovog božanstva na *Bunjama* ukazuje na to da je stanovništvo barem dijelom bilo ilirskoga podrijetla i da je, premda romanizirano, i dalje čuvalo svoje korijene, kulturu i vjeru. Stup se nalazio na gomili, a sad je prenesen u Povlja i nalazi se u atelijeru prim. dr. J. Baice. Na gomili gdje se taj stup prvotno nalazio, nalazi se još jedan, ali na njemu nema tragova figuralnih prikaza.

Cambi se ne slaže s drugim autorima koji su pisali o stupu s jarcem i misli da se samo na temelju jarca ne može govoriti o Silvanovu kultu, jer se jarac može dovesti u vezu i s drugim kultovima, primjerice Dionizovim.⁴¹

Na širem području brojni su površinski nalazi ulomaka tegula, *imbreksa*, napola obrađenog i obrađenog kamenja, šamota, keramike, amfora, pithosa i dijelova stupića koji su bili sastavni dio hipokausta (*pilae*). Nekoliko takvih ulomaka nalazi se danas kod I. Škrpace, vlasnika zemljišta, a neki se nalaze u muzeju u Škripu. *Pilae* i šamot ukazuju na postojanje hipokausta, odnosno sustava za grijanje ili eventualno na postojanje manjih termi. Podsjećam na ostatke arhitekture s apsidalnim završetcima koji su mogli biti dijelovi bazena u termama. Bez sustavnijeg istraživanja, međutim, to se sa sigurnošću ne može tvrditi. No iz svega je razvidno da je rustična vila na Bunjama bila opremljena luksuznim sadržajima; osim grijanja, imala je zidove urešene slikama, podove s mozaicima i stupove s figuralnim prikazima. Na lokalitetu su pronađene i cigle s reljefnim ukrasima, od kojih se jedna, ukrašena pletenicom, nalazi također kod I. Škrpace (sl. 6). Iz toga se može zaključiti da ova rustična vila ne pripada u onu brojniju skupinu rustičnih vila na Jadranu koje su bile isključivo poljodjelsko-proizvodnog karaktera, nego u onu malobrojniju, koja posjeduje i onaj luksuzni dio (*pars urbana*) u kojem je boravio vlasnik, stalno ili povremeno.

Slika 6.

Na lokalitetu se nalazi i groblje, i to južno od zidova uz cisternu, a sjeverno od zida koji se pruža u pravcu istok-zapad, što ga se može pratiti u dužini od oko 40 metara. Na nekim mjestima taj zid je sačuvan u visini od oko 2 metra. Zid je okružen gomilama i jako je zarastao u bršljan. Na svojoj krajnjoj zapadnoj točki skreće prema sjeveru. I. Škrpaca tvrdi da su on i njegov pokojni otac pri obradi zemlje unutar prostora koji zatvara taj zid nalazili kosti, novčiće, metalne predmete, nakit (sl. 7) i posuđe. Pronađene kosti zatrpali su sa strane uz gomile, pa će se, ako dođe do iskopavanja, uz okolne gomile pronaći kosti iz tih poremećenih grobova. Grobovi se, kako se čini, nalaze vrlo plitko ispod površine, na dubini od 30 do 40 cm, jer su nalazi i kosti prilikom manjih radova lako izlazili na površinu (taj dio zemljišta korišten je za sadnju rajčica i krumpira).⁴²

Postoje inhumacijski grobovi, jedan tipa *tomba a pozzo* (koji je uklesan u živu stijenu) i nekoliko sarkofaga. Nigdje se u literaturi točno ne spominje koji je novac pronađen. Prema I. Škrpaci, veći dio tog novca nalazi se u muzeju u Škripu, no nije izložen. I. Škrpaca mi je pokazao novčić na kojem se nazire ljudski lik (avers) i na kojem se može pročitati *...N.VALENTINI...*, a na reversu se vidi ljudska figura, možda prikaz božice Nike, i nečitljivi natpis (sl. 8). I. Škrpaca mi je također rekao kako je od arheologa koji su prije obilazili lokalitet dobio podatak da se vila datira od 3. do 5. st. posl. Kr. Spomenuti novčić uklopio bi se u tu dataciju.

Južno od Lokve nalaze se zidovi od pravilno tesanog kamenja, s tragovima žbuke, koji čine manje, nepovezane prostorije. Dimenzije prostorija su 4 x 4 metra. Na tom mjestu nalazi se i napola obrađeni poklopac sarkofaga od lokalnog kamena. Poklopac ima akroterije, a po sredini trokutastu istaku; dugačak je 220 cm, a širok 130 cm (sl. 9). Mislim da se prostorije mogu dovesti

⁴¹ Cambi 2004, str. 247.

⁴² Polje se danas uglavnom ne obrađuje, barem ne u onoj mjeri u kojoj se obrađivalo prije. Na jednom dijelu uzgajaju se masline, a veći dio lokaliteta je zapušten i zarastao u makiju.

Slika 7. M 1:1

Slika 9.

Slika 8.

Slika 10.

u vezu s napola obrađenim sarkofagom. U njima su se mogle nalaziti radionice ili su služile za smještaj klesara.

U blizini Bunja nalazi se omanji stari kamenolom Kamenprag, za koji se ne zna otkad je u funkciji. S obzirom na nedovršeni poklopac sarkofaga od lokalnog kamena, pretpostavljam da je ondje postojala klesarska radionica i da se kamen za njezine potrebe brao u Kamenpragu. Željezni klin za lomljenje kamena što ga je pronašao don Frane Bulić⁴³ podupire činjenicu da se zajednica koja je ondje boravila bavila kamenom; po mišljenju nekih autora zbog tog se kamena na ovom položaju i razvilo naselje.⁴⁴ Toponim Kamenprag upućuje na neki objekt ili na namjenu tog objekta.⁴⁵ Kamen iz ovog kamenoloma čiste je bijele boje i dobar je za obradu i izradu ukrasnih detalja. Odnedavno se u Kamenpragu ponovno bere kamen. Trebalo bi analizirati kamen s objekata i sarkofaga na Bunjama i usporediti ga s kamenom iz Kamenpraga, kako bi se provjerilo je li kamen za gradnju u Bunjama i kamen od kojeg je izrađen poluobrađeni poklopac sarkofaga bran u Kamenpragu.

Bunje i starokršćanstvo

Život se na prostoru vile nesumnjivo nastavio i u starokršćansko vrijeme, na što upućuje jedan starokršćanski sarkofag. Na lokalitetu se nalaze i ulomci amfora koji se mogu datirati u kasnu antiku.

Na Braču općenito ima dosta potvrda o intenzivnom životu i klesarskim djelatnostima u kasnoj antici. U 6. i 7. st. podiže se i obnavlja nekoliko sakralnih objekata: u Sutivanu, Supetru, Postirima, u Škripu, kod Škripa se gradi Sv. Jadre, na Mirju, u Pučišćima, Poveljima i na Bolu. Na *Bunjama* nema starokršćanske arhitekture, barem do sada nije pronađena, no za održavanje kršćanskoga kulta to i nije bilo prijeko potrebno. Kršćani su se mogli okupljati oko grobova svojih pokojnika. Moguće je da je kao prilog iskorjenjivanju poganskoga kulta u tom razdoblju otklesan dio stupa na kojemu je bio prikazan bog Silvan.⁴⁶

Starokršćanski sarkofazi manjih su dimenzija i imaju tanje stijenke od onih ranijih.⁴⁷ Sarkofag iz *Bunja* s Kristovim monogramom prilično je velik, pa I. Fisković kaže da nije jasno je li to naknadno ukrašeni sarkofag ili je izvorno zamišljen tako da bude ukrašen Kristovim monogramom (sl. 10, 11); u svakom

⁴³ Bulić 1914, str. 105-106.

⁴⁴ Zekan 1992, str. 11; Stančić, Veljanovski, Podobnikar 2000, str. 195-186.

⁴⁵ Šimunović 1972, str. 240.

⁴⁶ Fisković 1981, str. 109.

⁴⁷ Fisković 1996, str. 123.

Slika 9.

slučaju, to govori o starosti sarkofaga.⁴⁸ Monogram se nalazi na akroteriju, a radi se o križu jednakih krakova. Vertikalni krak križa ujedno čini i slovo *rho*, koje u ovom slučaju ima otvorenu kvačicu. Ispod horizontalnog kraka uklesana su slova A i Ω. Ukras je opasan kružnicom. Zbog velikih dimenzija sarkofaga i oblika slova *rho* I. Fisković sarkofag datira u 5. st. posl. Kr., a kako se radi o provincijalnoj sredini u koju novosti uvijek stižu sa zakašnjenjem, približe ga datira u kasno 5. st. i kaže kako je to najvjerojatnije najstariji starokršćanski sarkofag na Braču. Na njegovu starost upućuje i činjenica što se ukas ne nalazi na sredini sarkofaga, kao što će poslije biti slučaj, kada križevi dominiraju srednjim dijelom pročelja sarkofaga, nego je smješten na njegovu rubnom dijelu, kako bi se znakom Kristova Uskrsnuća označila kršćanska pripadnost pokojnika. U ranijim razdobljima na tom su se mjestu prikazivali sami pokojnici.⁴⁹

Prema svjedočenju pok. A. Škrpace⁵⁰ taj je sarkofag prije nešto manje od stotinu godina bio čitav; razbio ga je mještanim Novog Sela imenom Keke, kojeg je tadašnja država strogo kaznila zatvorom. Dijelovi sarkofaga raštrkani su po gomili i grmlju koje je visoko zaraslo, pa ih je teško naći. In situ se nalazi dio poklopca s reljefom i vidi se kako je sarkofag iznutra bio ožbukani. Vanjska površina vrlo je dobro obrađena. Dio sarkofaga zatrpan je zemljom, pa je nedavno netko iz mjesta tu ondje kopao te dodatno oštetio sarkofag.

Mislím da se sigurno može ustvrditi da su sarkofazi ondje obrađivani i da se kamen brao u neposrednoj blizini; kvalitetnog kamena, naime, ima u blizini na nekoliko mjesta, a nedovršeni sarkofag i nalaz željeznog klina za lomljenje kamena nesumnjivo upućuju na kamenoklesarsku radionicu. To bi trebalo dodatno potvrditi dodatnim usporednim petrološkim analizama i arheološkim istraživanjima.

Treba spomenuti Ciccarellijevu tvrdnju da su na Bunjama i u Bolu postojala utvrđena naselja ili citadele.⁵¹ Ciccarelli se često

poziva na nekadašnje, danas za nas izgubljene izvore i taj podatak ne mora biti vjerodostojan, no on se može opovrgnuti ili potvrditi sustavnim arheološkim istraživanjem.

Zaključak

Na istočnom dijelu otoka Brača, nedaleko od Novog Sela, smještena je najveća rustična vila na otoku.

Na temelju prikupljene literature vezane uz Bunje te na temelju obilaska lokaliteta i razgovora s vlasnikom zemljišta na kojemu se lokalitet nalazi, posve je jasno da se ovdje u prvom redu nalazila rustična vila, gdje su se odvijali ponajprije poljodjelski radovi, te klesarski obrt (*pars rustica*). Rustična vila imala je i luksuzni dio, za boravak vlasnika (*pars urbana*), o čemu svjedoče nalazi mozaika, obrađena kamena plastika i nalazi hipokausta. Brojnost zidova, rasprostiranje lokaliteta i svi njegovi sadržaji vidljivi samim rekognosciranjem, svjedoče o postojanju velikoga i složenoga gospodarskog kompleksa. Pretpostavljam da se u jednom trenutku ondje formiralo naselje, vjerojatno u kasnoj antici, kad općenito dolazi do reorganizacije života na rustičnim vilama. Naselje koje se ondje moglo razviti, živjelo je sve do u srednji vijek, a u Povaljskoj listini spominje se pod imenom Podgračičće.

Kako je izgledao život na Bunjama u pojedinom razdoblju, ne može se precizno reći bez sustavnih arheoloških iskopavanja. Bilo bi potrebno provesti istraživanja kako bi se saznalo kako se ondje razvijao život, počevši od dolaska Rimljana i njihovih prvih kontakata s Ilirima, sagledavanja njihova odnosa, preko osnivanja rustične vile; zatim bi se moglo razlučiti kojim su se poljodjelskim aktivnostima na imanju bavili, kada i u kojoj mjeri se brao kamen i koliko je važna bila klesarska radionica u širim razmjerima, tj. je li ona radila samo za potrebe *Bunja*, bilo kao vile, bilo kao naselja, i jesu li se kameni proizvodi prodavali samo na otoku ili su se preko Vošćice prodavali i dalje, u Salonu.

Što se tiče religije, utvrđeno je štovanje boga Silvana, koje je na neki način dio sačuvane lokalne tradicije. Kako je gore navedeno, stup nije sačuvan u cijelosti pa ostaje otvoreno pitanje što je bilo prikazano na njemu.⁵²

U 6. i 7. st. posl. Kr. na otoku Braču se grade i obnavljaju starokršćanske bazilike, što svjedoči o intenzivnom životu na otoku u tom razdoblju. Na Bunjama nema takvih sakralnih objekata, ali starokršćanski sarkofag iz 5. st. posl. Kr. govori o činjenici da je kršćanstvo bilo prisutno; kako se obavljao kult, bez istraživanja ostat će nepoznato.

Dolazak prvih Slavena na otok i njihov kontakt sa zatečenim stanovništvom nije u mnogočemu jasan. Pretpostaviti je da taj kontakt u početku nije bio miroljubiv, a o tom nemirnom razdoblju govori i ostava Konstantina IV. Pogonata pronađena u Nerežišćima. Slavenska naselja smještena su u unutrašnjosti otoka i zauzimaju položaje koji su korišteni u prapovijesti, no

⁴⁸ Fisković 1981, str. 107-109.

⁴⁹ Fisković 1981, str. 107-109.

⁵⁰ Zahvaljujem Ivici Škrpaci i njegovom sada pokojnom ocu na informacijama i pomoći pri obilasku lokaliteta.

⁵¹ Ciccarelli 1982, str. 43.

⁵² Cambi 2004, str. 247.

Podgračičće se smješta na položaj Bunja, ispod prapovijesne gradine na Velom Gračičću.

Bez istraživanja brojna pitanja ostaju otvorena i teško je utvrditi je li postojao izravan kontinuitet i je li došlo do postupnog stapanja zatečenog stanovništva sa Slavenima ili je ipak došlo do određenog prekida nastavanja ovog prostora. Ako je postojao kontinuitet između Bunja i Podgračičća, onda ondje život traje sigurno do u 15. stoljeće, kada se Podgračičće spominje posljednji put, godine 1405., u Hrankovićevu djelu .

Popis kratica

ANNALES - Anali di Studi istriani e mediterraneei, Kopar

AP - Arheološki pregled, Beograd

ARR - Arheološki radovi i rasprave, Zagreb

BAR IS - British Archaeological Reports International Series, Oxford

BASD - Buletino di archeologia e storia dalmata, Split

BZ - Brački zbornik, Supetar, Split

OHAD - Obavijesti hrvatskog arheološkog društva, Zagreb

VAHD - Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split

Literatura

- Bulić 1914
F. Bulić, *Trovamenti antichi a Selca*, BASD XXXVII, Split 1914, 105-106
- Bulić 1954
A. Bulić, *Prirodne osobine otoka Brača*, BZ 2, Split 1954, 186-196
- Cambi 2004
N. Cambi, *Kiparstvo na otoku Braču*, BZ 21, Supetar 2004, 239-272
- Cicarelli 1982
A. Ciccarelli, *Zapažanja o otoku Braču*, Beograd 1982
- Faber 1975
A. Faber, *Škrip na Braču - istraživanja antičkih bedema*, AP 17, Beograd 1975, 97-99
- Faber, Nikolanci 1985
A. Faber, M. Nikolanci, *Škrip na otoku Braču (Naselje i spomenici prethistorijskog i antičkog doba)*, Prilozi 2, Zagreb 1985, 1-38
- Fisković 1940
C. Fisković, *Historički i umjetnički spomenici na Braču*, BZ 1, Split 1940
- Fisković 1981
I. Fisković, *Ranokršćanski sarkofazi s otoka Brača*, VAHD 75, Split 1981, 105-137
- Fiković 1996
I. Fisković, *Solinski tip ranokršćanskih sarkofaga*, ARR 12, Zagreb 1996, 117-141
- Hranković 1977
D. Hranković, *Opis otoka Brača*, Split 1977
- Jutronić 1933
A. Jutronić, *Apostolska vizitacija otoka Brača godine 1579*, Croatia sacra 5, Zagreb 1933
- Jutronić 1950
Jutronić, *Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču*, Zbornik za narodni život i običaje 34 Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1950
- Kovačić 1994
V. Kovačić, *Topografija pojedinačnih nalaza*, u: J. Belamarić, R. Bužančić, D. Domančić, J. Jeličić - Radonić, V. Kovačić, *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split 1994, 91-97
- Matijašić 1988
R. Matijašić, *Ageri antičkih kolinija POLA i PARENTIVM i njihova naseljenost od I. do III. stoljeća*, Zagreb 1988
- Matijašić 2000
R. Matijašić, *Gospodarstvo rimske rustičke vile u Istri*, ANNALES 22, Kopar, 457-470
- Ostojić 1934
I. Ostojić, *Benediktinska opatija u Povljima na otoku Braču*, Split 1934
- Ostojić 1968
I. Ostojić, *Povlja, povijesni prikaz*, Split 1968
- Protić 1983
G. Protić, *Škrip na otoku Braču*, OHAD XV/1, Zagreb 1983, 20-21
- Rendić-Miočević 1989
D. Rendić-Miočević, *Iliri i antički svijet*, Split 1989
- Skok 1950
P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb 1950
- Stančić i drugi 1999
Z. Stančić, N. Vujnović, B. Kirigin, S. Čače, T. Podobnikar, J. Burmaz, *The Adriatic Islands Project*, II, The Archeological Heritage of the Island of Brač, Croatia, BAR IS 803, Oxford 1999
- Stančić, Veljanovski, Podobnikar 2000
Z. Stančić, T. Veljanovski, T. Podobnikar, *Understanding Roman Settlement Patterns through Multivariate Statistics and Predictive Modelling*, Geoarchaeology of the Landscapes of Classical Antiquity, International Colloquium Ghent, Leiden 2000, 179-187
- Stančić i drugi 2004
Z. Stančić, N. Vujnović, B. Kirigin, S. Čače, T. Podobnikar, J. Burmaz, *Arheološka baština otoka Brača*, BZ 21, Supetar, 2004, 3-238
- Stipčević 1989
A. Stipčević, *Iliri*, Zagreb 1989
- Šimunović 1972
P. Šimunović, *Toponimija otoka Brača*, BZ 10, Supetar 1972
- Šimunović 1986
P. Šimunović, *Istočnojadranska toponimija*, Zagreb 1986
- Šimunović 1987
P. Šimunović, *Vodič otoka Brača*, Zagreb 1987
- Šimunović 2004
P. Šimunović, *Bračka toponimija*, Zagreb 2004
- Vrsalović 1960
D. Vrsalović, *Kulturno-povijesni spomenici otoka Brača*, BZ 4, Supetar 1960, 33-161
- Vrsalović 1968
D. Vrsalović, *Povijest otoka Brača*, BZ 6, Supetar 1968
- Zaninović 1968
M. Zaninović, *Neki primjeri smještaja antičkih gospodarskih zgrada*, ARR 4-5, Zagreb 1968, 357-373
- Zaninović 1976
M. Zaninović, *Rimska vojska u razvitku antike na našoj obali*, Materijali XII, Zadar 1976, 169-182
- Zekan 1992
M. Zekan, *Istočni dio Brača-povijesni pregled do utemeljenja Sumartina*, Zbornik radova, Sumartin-Split 1992, 9-20

Riassunto

La villa rustica a Bunje vicino a Novo Selo sull'isola di Brač

Parole chiavi: Bunje, la villa rustica, Silvan, Brač

Sulla parte orientale dell'isola di Brač, non lontano da Novo Selo, si trova la piú grande villa rustica dell'isola.

La sua posizione, inserita nel paesaggio, é caratteristica di tutte le ville della costa Adriatica orientale. Questa villa rustica si trova sul pendio meridionale della collina di Velo Gračišće, dove nella preistoria si trovava un castelliere molto importante. Nelle vicinanze di Bunje si trovano un'insenatura (che ha tutte le caratteristiche di un porto), e un campo con ottime caratteristiche pedologiche.

Dopo aver letto tutta la bibliografia disponibile su questa localitá e dopo aver parlato con il sig. Škrpaca, proprietario del campo dove si trova la villa, vista anche la posizione, non vi é alcun dubbio che qui si trovino le tracce di una villa rustica. La gente che ci ha vissuto, aveva due occupazioni principali: quella agricola, (specialmente olivicoltura) e quella scalpellina.

Una sezione molto importante della villa era rappresentata dalla sua parte lussuosa (pars urbana) ed é ovvio che ci venisse spesso il proprietario. Di questo ne possiamo scrivere con certezza perché dappertutto, vi si trovano tracce di mosaici (tesserae), sculture di pietra e pilae che facevano la parte di suspensurae di hypocaustum. Si sono conservate le mura di vari edifici. Alcuni erano piú spaziosi ed avevano stanze con le mura semicircolari, poi ci sono le stanze piú piccole dove probabilmente hanno vissuto i lavoratori e gli scalpellini.

La villa e tutto il complesso agricolo racchiudono uno spazio di 15 000 m². Suppongo che nel periodo della tarda antichitá qui si sia formato un insediamento che abbia potuto sopravvivere anche nel medioevo. Nel documento, molto importante per la storia medievale dell'isola di Brač, Povaljska Listina (Diploma di Povelja), si parla di un paese medievale, Podgračišće, che era situato nello stesso posto di Bunje. Senza gli scavi archeologici, rimangono aperti molti problemi ed in questo modo é impossibile concludere con certezza quando sia cominciata la vita a Bunje e quanto tempo abbia durato. Rimane incerto anche il problema della officina cioé quanto complessa sia stata la produzione dei sarcofagi.

Nel periodo antico era presente l'adorazione del dio Silvan, che presenta le tradizioni locali iliriche. Purtroppo la colonna dove il dio era presentato non é conservata completamente. Nel VI e VII secolo sull'isola di Brač si costruivano e ricostruivano basiliche paleocristiane e ciò testimonia della vita molto intensa sull'isola in questo arco di tempo. A Bunje, di questo periodo, abbiamo un sarcofago con il monogramma di Cristo della fine del V secolo che testimonia la presenza della vita in questo periodo. L'arrivo degli Slavi sull'isola ed i primi contatti che stabilirono con i romani non sono molto chiari. Di questo periodo c'è un deposito di Nerežišća con le monete di Costantino IV Pogonato, che testimonia la irrequietudine di quei tempi. I paesi slavi si trovano sulla parte interna dell'isola, sulle localitá occupate anche nella preistoria e quasi ignorate nell'antichitá. Podgračišće, il paese slavo, si trova sotto Velo Gračišće, sullo stesso posto dove nell'antichitá vi era la villa rustica, ma rimane incerto il problema della continuitá dell'insediamento di questo posto.

Traduzione: Kristina Jelinčić